

HOLLÆNDERNE PAA RØSNÆS

Af E. SØGAARD-LARSEN

Det er almindeligt kendt paa Kalundborg Egnen, eller var det i hvert Fald for nogle Aartier siden, at der i gammel Tid har fundet en hollandsk Bosættelse Sted paa Røsnæs, en Bosættelse, der har præget Halvøens Befolkning til hen imod vore Dage.

Paa Tryk findes der ikke meget om dette; nogle Linier skal her citeres:

— — — »Længe var Halvøen [Røsnæs] en Ødemark; men endelig skulde Forbandelsen [Kong Valdemars] hæves og Mennesket vandre ind. Det var en Del hollandske Kolonister fra Saltholm, som her søgte sig et nyt Hjem, en energisk Race, der ikke har ladet det blive ved at opdyrke de frugtbare Egne, men modig taget Kampen op med en genstridig Natur« — — —¹⁾.

I Salmonsens Konversationsleksikon, Bd. XIX, fra 1925 læses: »Refsnæs (rigtige Røsnæs). Beboerne, der til Dels stammer fra nogle fra Saltholm indvandrede hollandske Nybyggere, har lige til de sidste Aar bevaret et Særpræg baade i Klædedragt, Bohave og Levevis, som nu dog er saa godt som forsvundet«.

I samme Værks 1. Udg., Bd. XIV, fra 1903 findes en næsten ligelydende Oplysning, der, ligesom den fra 1925, stammer fra Prof. H. Weitemeyers Medarbejderskab.

Endelig fremsætter denne Forfatter — som Udgiver af Trap: Kongeriget Danmark, 3. Udg. — i dette Værks Bd. II, 1898, under »Refsnæs Sogn« en lignende Meddelelse, og det er den ældste, jeg har fundet om det foreliggende Emne.

Ogsaa i I. C. B. la Cour's: Danske Gaarde, Bd. 4, 1913, i Store nordiske Konversationsleksikon, Bd. XIX, 1922, og i P. Neder-

gaard's: Dansk Præste- og Sognehistorie, 1849—1949 omtales under Refsnæs hhv. Røsnæs, Nedstamningen fra hollandske Saltholms Kolonister.

— — —

Hvad angaar Bosættelse af hollandske Bønder i Danmark, saa indkaldte Christian II som bekendt i 1521 184 hollandske Bondefamilier og overdrog dem næsten hele Amager og desuden Retighederne til Brug af Saltholm. De danske Bønder, der saaledes blev hjemløse, fik anvist Ophold andetsteds i Landet.

Men et Par Aar efter gik Christian II i Landflygtighed, og Frederik I overtog Regeringsmagten. De fra Amager bortsendte danske Bønder fik nu deres Gaarde tilbage, idet dog den sydlige Del af Øen med Store Magleby blev forbeholdt 24 af de hollandske Familier, medens enkelte af de øvrige bosatte sig paa Saltholm.

Disse sidstnævnte forlod imidlertid Saltholm i Løbet af en Snes Aar, senest i 1547. Aarsagen synes at have været stigende Utilfredshed med Forhold saasom hyppige Oversvømmelser og Mangel paa Ferskvand, men ogsaa Stridigheder med de danske Bønder paa Amager om Græsningsrettigheder m. m.

I 1764 skriver Erik Pontoppidan i »Den danske Atlas«, at Hollænderne fra Amager fordem har haft tre Familier boende paa Saltholm; men de maatte paa Grund af Oversvømmelser forlade Øen. Om »fordum« hentyder til Tiden hen imod 1547 eller maaske til et senere Bosættelsesforsøg faar staa hen.

Forskellen mellem Antallet af de i 1521 indkaldte hollandske Familier, 184, og de senere nævnte 24 Familier i Store Magleby plus de enkelte paa Saltholm, giver rige Muligheder for Formodninger om hollandske Bosættelser rundt om i Landet, blandt andre ogsaa paa Røsnæs.

Offentliggjorte Undersøgelser giver da ogsaa Oplysning om mindre Bosættelser, midlertidige eller faste, flere Steder. De fleste af disse Bosættelser er naturligvis foretaget fra Amager, en enkelt, paa Bøtø ved Falster, maaske ogsaa fra Saltholm. Sprogø og Hasselø ved Falster nævnes. Kongelige Breve, kort før og kort efter Aar 1600, taler om Overdragelse til Hollændere af

Fæstegaarde paa Egholm i Limfjorden. 1651 bevilger Frederik III 20 Hollændere fra Amager Ladegaardsmarken uden for Sct. Jørgens Sø til Indretning af en ny Hollænderby.

Men intet Sted hører man om Hollændere paa Røsnæs, ikke i de, i vedføjede Litteraturfortegnelse, nævnte Arbejder og heller ikke andre Steder, hvor Oplysning er søgt.

— — —

Ad en anden Vej end gennem direkte historiske Efterretninger er det imidlertid muligt at finde ud af, om en hollandsk Bosættelse har fundet Sted paa Røsnæs, nemlig ved Undersøgelse af, om der paa et eller andet Tidspunkt kan konstateres nye, og som hollandske kendte, Navne i Befolkningen. Om dette er Tilfældet, skal nu undersøges; men først skal til Sammenligning med de danske Navne anføres en Række hollandske Mandsnavne, som i 1500-Aarene og forøvrigt op gennem Tiderne, var almindelige saavel paa Amager efter Bosættelsen som i Holland.

L. Bobé nævner i en af sine Afhandlinger i »Holland. Danmark« af saadanne Navne: Crilles, Wibrandt, Willum, Dirk, Eisbrandt, Zibrandt, Corneliss, Teunis [Tønnes], Gerrit [Gert] og Rejr. Og disse kan suppleres med følgende fra Amagerbosættelsen: Adrian, Curt, Jan, Lorentz og Pitter.²⁾

Navnene er Fornavne, og Adrians Søn, Dirk, og Datter, Griet, fik som Efternavn Adrianszoon og Adriansdochter, begge Navne forenklet til Adrians. Tilsvarende fik paa samme Tid det danske Barn som Efternavn Faderens Fornavn med tilføjet *-søn* eller *-sen* respektive *-datter*.

— — —

Fra et saa tidligt Tidspunkt som 1598 haves i Kalundborg Lehns Jordebog en fuldstændig Fortegnelse over Navnene paa samtlige Gaardmænd, Husmænd og Haandværkere i de to Sogne paa Røsnæs, dog med Undtagelse af den ene af de 14 Byer, Nyrup, som ejedes af Vor Frue Kirke i Kalundborg, og den Del (5 Gaarde) af Svenstrup By, som tilhørte Raklev Kirke.

Jordebogen indeholder for de to Sogne tilsammen 11- Navne, 65 fra Raklev og 46 fra Røsnæs Sogn.

Fornavnene er (med nutidig Stavemaade) 15 Peder, 13 Lars,

9 Jens, 9 Oluf, 9 Søren, 8 Niels, 8 Anders, 7 Jeppe, 7 Mads, 6 Jørgen, 6 Rasmus, 2 Jesper, 2 Mikkel, 2 Christian, 2 Thomas, 2 Moritz, 1 Hans, 1 Poul, 1 Henrik, 1 Abraham — i alt 111.

Navnene er de paa Sjælland, særlig paa Landet, almindeligt brugte paa den Tid — som oftest Afledninger af Bibel- og Helgennavne. Efternavnene, Larsen, Sørensen, Nielsen o. s. v. svarer hertil og har alle Endelsen -søn eller -sen.

Det eneste Navn, som maaske kunde synes paafaldende, er Morits, der imidlertid er et schweizisk Helgennavn, som omkring Aar 1600 vandt stor Udbredelse i Bondebefolkningen i Danmark.³⁾

Ogsaa Jordebøgerne for samme Omraade som Jordebogen fra 1598, men gældende for Aarene henholdsvis 1635 og 1651 er gennemgaaet, uden at der er fundet hollandske Navne.

I Frederik III's Matrikel 1664 haves ligeledes en Fortegnelse over Navnene i de to Sogne; men her er alle Navne paa Gaardmænd, Husmænd og Haandværkere, i alt 146, med, ogsaa de fra Nyrup og Svenstrup. Kvinder, Børn og Tjenestefolk er ikke nævnt, heller ikke ovenfor; men deres Navne er i denne Forbindelse uden Betydning.

Fornavnene i Matriklen er følgende: 21 Peder, 18 Jens, 13 Oluf, 12 Lars (Laurids), 11 Niels, 10 Hans, 9 Rasmus, 9 Anders, 7 Søren, 7 Mads, 7 Jørgen, 6 Jeppe, 5 Mikkel, 3 Christen, 2 Knud, 1 Villads, 1 Clement, 1 Villum, 1 Poul, 1 Melchior, 1 Christoffer — i alt 146.

Blandt disse lægger man Mærke til Villum, »Mor Sigbrit« var jo en Willums(datter). Imidlertid anvendtes Villum og Villem ofte i danske Navne — ogsaa før Chr. II's Tid — afledt af Bisp Vilhelms Navn (Svend Estridsens Tid). Kr. Hald omtaler i »Vore Stednavne«, 1950, at Vilhelm i Dansk bliver til Villum, som forøvrigt allerede indgaar i et af de gamle Torpnavne, nemlig Willumstrup paa Fyn. (1365 Wiliumstorp).

Der er saaledes ingen Grund til at antage, at Villum Knudsen, som boede i Kongstrup, Røsnæs Sogn, i 1664, var Hollænder eller af hollandsk Afstamning. Og hans Navn var det eneste »tvivlsomme« blandt de 146.

Endelig er alle Navnene i de to Sogne i Chr. V's Matrikel fra 1688 (inkl. Nyrup og Svenstrup) gennemgaaet, uden at noget hollandsk Navn er fundet. Navnet Villum er nu forsvundet og lever end ikke videre i et Villumsen-Navn.

Heller ikke i de ældste Kirkebøger fra de to Sogne er der fundet Tegn paa hollandsk Bosættelse. Kirkebøgerne er for Raklev paa-begyndt 1709, for Røsnæs Kirke 1652. Villum og Villumsen dukker enkelte Gange op, men sjældent. Alle Navne paa Døde i de to Sogne er gennemgaaet op til Aar 1755.

Nøje undersøgt, men ligeledes med negativt Resultat, er endvidere Jordebøgerne 1724 for det »Calundborgske Gods« (begge Sogne, dog uden Nyrup, men med hele Svenstrup) og Folketællingen 1787. Sidstnævnte omfatter alle Personer, mandlige og kvindelige, ogsaa Børn og Tjenestefolk — i Raklev Sogn 859, i Røsnæs Sogn 403 Personer.

— — —

Af Navneundersøgelserne vedrører de fra Jordebogen af 1598 Mænd, som maa være født i 1570'erne eller før. Afstanden i Tid herfra og til Chr. II's Regeringstid er altsaa ca. 55 Aar eller mindre, og paa saa kort Tid kunde de særprægede hollandske Navne ikke være spørløst forsvundet, hvis de overhovedet havde været i Brug paa Røsnæs, Navnene vilde være blevet nedarvet gennem adskillige Slægtled.

Og Undersøgelserne vedrørende Tiden efter 1598 synes at udelukke, at der er sket en Bosættelse senere — i 1600- og 1700-Aarene. Derudover bekræfter Navnene fra Matriklen 1664, at den lille Del (Nyrup og 5 Gaarde i Svenstrup) af Raklev Sogn, som ikke omfattes af de ældste Jordebøger, ikke i Henseende til Navne adskiller sig fra den øvrige, langt overvejende, Del af Røsnæs.

Efter det saaledes foreliggende — ingen historiske Efterretninger om hollandsk Bosættelse og intet Spor af hollandske Navne trods gunstige Undersøgelsesmuligheder — kan Begrebet »Hollænderne paa Røsnæs« og den stedlige Tradition derom kun betragtes som en Myte. Og Traditionen maa utvivlsomt være Kilden til de i Indledningen gengivne offentliggjorte Oplysninger om hollandsk Afstamning.

Men hvorfra stammer Myten, den stedlige Overlevering? — Ja, derom kan kun gisnes — dog ikke uden visse Holdepunkter.

Tænkeligt er det, at Myten kan have Forbindelse med Røsnæsdragterne. Disse Dragter var med god Grund Røsnæsbefolkningens Stolthed. De var Genstand for andre Egenes Beundring, og de var vel, maaske sammen med Fanødragterne, de eneste, der i Righoldighed kunde sammenlignes med Hollænderdragterne paa Amager.

Den Tanke ligger da nær, at der paa selve Egnen eller uden for denne kan være opstaaet Formodning om en Forbindelse mellem Røsnæsdragterne og Amagerdragterne. Maaske saaledes, at de smukke Folkedragter i den dengang afsides liggende Egn maatte være fremkommet paa Grundlag af de endnu smukkere Dragter paa Amager.

Og derfra til Muligheden af Amager- eller Saltholmhollændere som Tilflyttere til Røsnæs er der næppe større Spring, end en Myte kan præstere.

— — —

Mere nærliggende er dog nok den Mulighed, at Myten kan være opstaaet i Forbindelse med Hollænderi-Begrebet.

Hollænderiet var i ældre Tid — her i Landet helt fra 1600-Aarene — den Afdeling af større Gaarde, som væsentligst omfattede Mejerivirksomheden, altsaa Mælke-, Smør- og Osteproduktionen, og Navnet skyldes naturligvis den oprindelige Foregangsvirksomhed paa dette Felt i Holland.

Almindeligvis blev Hollænderiet bortforpagtet til en Specialist »Hollænderen«, som han kaldtes, uanset at han — maaske bortset fra den første Tid — sædvanligt var Holstener eller Dansker.

I Raklev Kirkebog finder vi saaledes: 1712: »14. Maj Hollændere Claus Jensøns Hustru paa Urø begravet, gammel 35 Aar 3 Mdr.«.

Begravelsen fandt Sted i Raklev, idet Urø eller rettere Stedet, hvor denne i 1600-Aarene nedlagte Landsby havde ligget, hørte til Raklev Kirkes Omraade. Urø laa, hvor nu Lerchenfeldt ligger, og tilhørte Kalundborg Slots Ladegaard.

Videre findes i samme Kirkebog: 1713: »d. 31. Oktober blev Deris Høy Greflig Exellentzis Hr. Charl. von Ahlefeldts Hollænder Signn [Seigneur] Claus Jensøn og Mette Nissensdaatter Schön trolovede paa Ure, hvor Forlovere vare disse undertegnede Danne-Mænd« — — —

Og endelig:

1713: »Dom. 22 p. Trinit. bleve copulerede Deris Høy Greflig Exellentzis Grev Charl. von Ahlefeldts Forpagter paa Ure Claus Jensøn og Mette Nissensdaatter Schøen«. — — —

I 1860 blev den unge Otto F. C. A. Lawaetz, f. i Holsten 1829, Mejeriforpagter paa Kalundborg Slots Ladegaard og overtog dermed Virksomheden som »Hollænder« paa Gaarden, selv om denne Stillingsbetegnelse vel ikke mere var i Brug. Et halvt Aar senere overtog han Forpagtningen af hele Godset, og i 1887 købte han dette, efter at han allerede i 1866 havde erhvervet den til Godset hørende Refsnæsgaarden, hvor han boede til sin Død i 1914.

Paa Røsnæs gjorde han sin usædvanlige og overalt i Landet højt værdsatte Indsats som Foregangsmand paa Mejeribrugets og paa Landbrugets Omraade i det Hele taget. En særlig betydningsfuld Indsats gjorde han gennem den Uddannelse, unge Elever fik inden for hans omfattende Virksomhed.

At Lawaetz og hans Arbejde har været et stadigt og yndet Samtaleemne paa Røsnæs, ogsaa i hans første Tid der, kan der ikke være Tvivl om. Og i denne første Tid levede der mange, som huskede »Hollænder«-Betegnelsen for den Virksomhed, han indledte sin Livsbane med. De har vel talt om den nye »Hollænder« og om de »Hollændere«, der tidligere havde været paa Stedet. En eller anden bragte saa en Bemærkning om »Hollændere« paa Røsnæs videre uden at kende Ordets overførte Betydning; han og andre opfattede det som Nationalitetsbetegnelse, og Myten var skabt.

Endelig kan Saltholm være kommet ind i Billedet derved, at det jo i sidste Halvdel af 1800-Aarene var velkendt, at Holmen i stor Udstrækning blev benyttet om Sommeren til Græsning for Kvæg fra Amager. Ej heller var det ukendt, at der havde boet Hollændere paa Saltholm; men at disse var flyttet andetsteds hen.

LITTERATUR

- Chr. Nicolaisen: Amagers Historie, 1907.
Gunnar Olsen: Afhandl. i Holland. Danmark, 1945.
Louis Bobé: Afhandl. i Holland. Danmark, 1945.
I. S. Møller: Folkedragter i Nordvestsjælland, 1926.
Trap: Danmark, 4. og 5. Udg.
Axelsen Drejer: Mejeribrugets Historie (1925—33).
Erich Pontoppidan: Den danske Atlas, 1764.
H. Lawaetz: 1829 Otto Lawaetz 1929.
-

- 1) C. C. Clausen og I. I. Nielsen: Danmarks Land (Frem, Øerne) Sp. II, o. 1903.
2) P. Skautrup: Det danske Sprogs Historie, Bd. II, 1947.
3) Gunnar Knudsen og Marius Christensen: Danmarks gamle **Person-**navne, 1941—48.